

מטרות מלחמה

סא"ל שמעון גולן*

מלחמה היא — לפי המילון למונחים צבאיים — "מצב שבו מפעילים צדדים יריבים את כוחותיהם ומשא-ביהם, כדי לכפות רצונם זה על זה, או כדי למנוע כפייה זו". כלומר, היא פורצת כאשר לשני הצדדים יש מטרות מנוגדות, ואחד הצדדים מגיע למסקנה, שכדי לכפות את רצונו על האוייב, עליו להפעיל אמצעים אלימים ולצאת למלחמה.

מטרות כל אחד מן הצדדים במלחמה נגזרות מהמטרות הלאומיות שלו, ונקבעות על-ידי ההנהגה המדינית. המטרות הללו נגזרות מאינטרסים לאומיים בסיסיים. האינטרס הראשון במעלה הוא אבטחת עצם הקיום. שאר האינטרסים הבסיסיים הינם ביטוי לאבטחת צורת הקיום: אלה כוללים נושאים, כגון, מימוש ריבונות המדינה והגנה על כל אחד מתושביה, דאגה לרווחה כלכלית וחברתית, חופש מפחד וממחסור, ביסוס המדינה על ערכים מסויימים וכו'. האינטרסים המשניים נחלקים לאינטרסים כלליים (אוניוורסאליים) ולאינטרסים ייחודיים (ספציפיים), השונים ממדינה למדינה וממשטר למשטר.

כאשר ההנהגה המדינית מעריכה, שקיים איום פוטנציאלי על קיום המדינה, על האינטרסים שלה ועל יכולתה להגשים מטרות לאומיות, היא קובעת את המדיניות להתמודדות עם אותו איום — חיסולו, או הקטנתו. מדיניות זו קרויה "מדיניות הביטחון".

ביטחון שלם של מדינה הוא אפוא מצב שבו מעריכה ההנהגה המדינית, שאין כל איום על קיומה של המדינה ועל יכולתה להגשים את מטרותיה הלאומיות. מדיניות הביטחון היא תכנית פעולה, הנועדת לקרב את המדינה למצב הזה. מדיניות

הביטחון מתגבשת בתהליך רבי-שלבי, כאשר המטרות הלאומיות והדרכים לממשן נבחרות על רקע הסביבה — הימצאות של יריבים ושל אוהדים בזירה. בהערכת מצב לאומית-אסטרטגית ייבחנו, בין היתר, הגורמים האלה:

(1) כוונות האוייב לפגוע בבטחון המדינה ונחישות החלטתו לעשות זאת; (2) יכולתו לעשות כן (לאור יחסי הכוחות, תנאי הזירה, הזמן ומדינות נוספות בזירה, היכולות להתערב בסכסוך); (3) מעמדה הבין-לאומי של המדינה וחוסנה הכלכלי והחברתי.

בעקבות זאת, ייבדקו דרכי הפעולה האפשריות לסיכול הפגיעות האפשריות, ותגובש מדיניות הביטחון, המתווה כיצד יופעלו האמצעים שברשות ההנהגה המדינית — צבא, כלכלה ודיפלומטיה. הערכת מצב מתייחסת לזמן מסויים. על פי הערכת מצב לטווח ארוך, תתווה ההנהגה המדינית מדיניות ארוכת-טווח, בד בבד עימה תתבצע מדי פעם הערכת מצב לטווח קצר, ולעתים אף הערכה הנדרשת בשל בעיות יום-יומיות, או התפתחויות שלא נצפו מראש. על בסיס הערכת המצב תגובש תכנית פעולה לטווח-קצר. ככל שבעיות הביטחון חריפות יותר, נדרשות יותר הערכות מצב לטווח קצר. ברגיעה בטחונית, לעומת זאת, ייקל על המדינה לפעול על פי עקרונות מדיניות לטווח ארוך.

אחת ההחלטות המרכזיות במדיניות הביטחון היא ההחלטה באילו תנאים יש ליזום מלחמה? בעייה חשובה אחרת — כיצד לנהוג כשייוודע שהאוייב מתכוון ליזום מלחמה? — האם למנועה, האם להיענות לאתגר ולנסות להביס את האוייב ולהשיג באמצעות המלחמה הישגים מסויימים? בין היתר, ייקבעו סוג המלחמה (סדירה, או זעירה), עצמת המאמץ (מלחמה כוללת, כללית, או מוגבלת), המטרות שיש להשיג במלחמה יוזמה והמטרות במלחמה שהאוייב יזמה. ניתן להבחין בין מלחמה על עצם

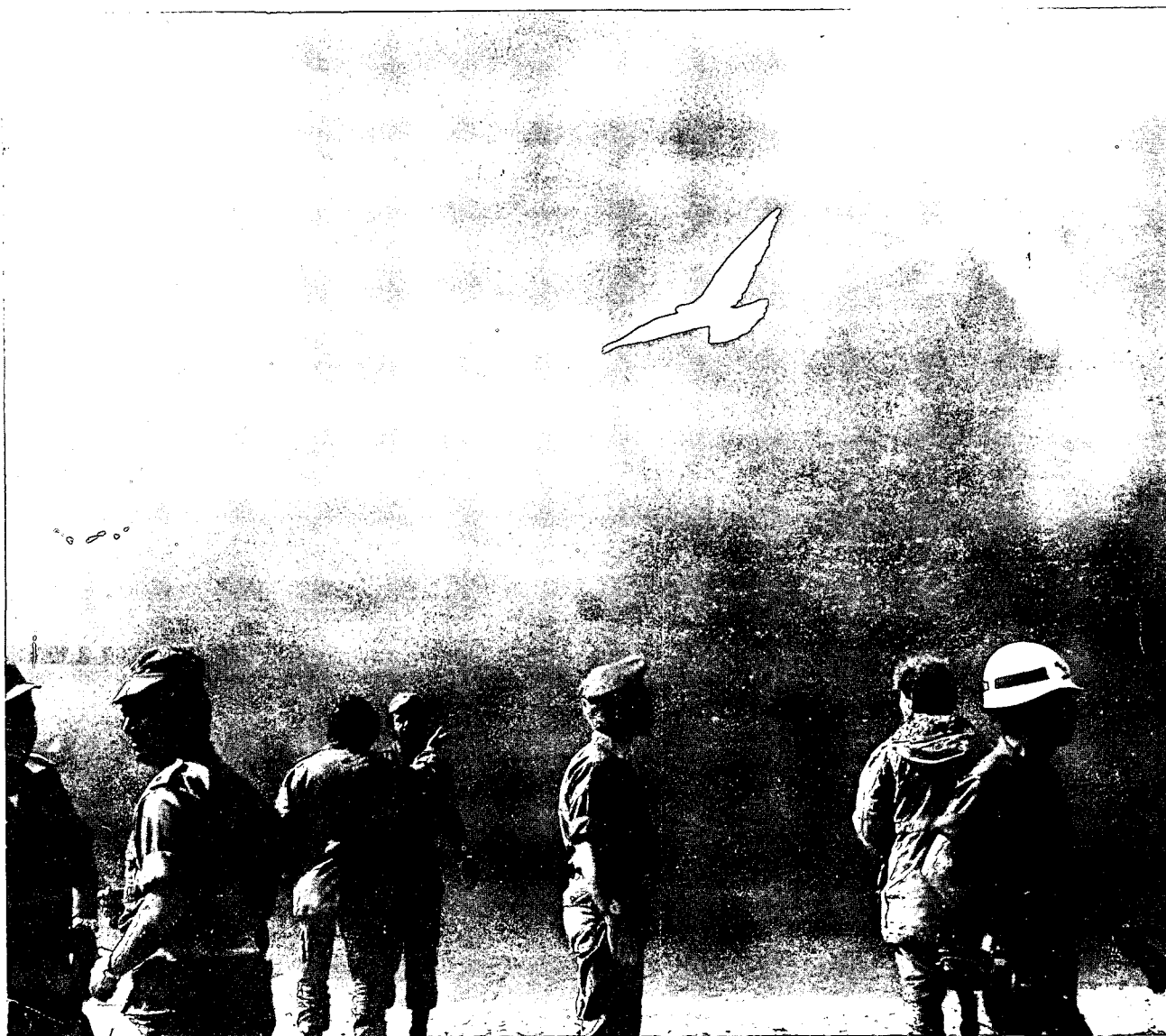
הקיום לבין מלחמה על היבטים מסויימים של צורת הקיום. במלחמה מהסוג הראשון אחד הצדדים שואף להשמיד את משנהו ולחסל את קיומו כיישות; והשני נלחם לסכל השגת מטרה זו. מלחמה מהסוג השני נערכת כאשר אחד הצדדים אוסר מלחמה על משנהו — כאמצעי לשיפור מצבו — או כאשר הוא נוקט צעדים הפוגעים בבטחונו של הצד השני וביכולתו להשיג מטרות לאומיות מסויימות. בהיבט זה הצד הנתון באיום, נלחם למנוע את הפגיעה, או לצמצמה.

לפי לידל-הארט, "המטרה במלחמה היא להשיג שלום טוב יותר — ולו מנקודת ראותך אתה".¹ ההנהגה המדינית, היוזמת את הפעלת הכוח הצבאי, שואפת לשנות את הסטטוס-קוו, לשפר את מצבה, לשפר היבטים מסויימים של צורת הקיום, או לשפר את יכולתה להגן על בטחונה. לעיתים, תשאף לחזור, באמצעות הפעלת הכוח, לסטטוס קוו; לעיתים, תשאף מעבר לכך — ליצור תנאים שיקשו על היריב, בעתיד, לפגוע בבטחונו.

המטרה הראשונה במעלה של הצד המגיב — לסכל את כוונות היוזם. יש חזו מטרות היחידה, אך תיתכן, בתנאים מסויימים, מטרה נוספת — להשיג שלום טוב מזה ששרר עוד בטרם הפעיל אויבו את הכוח ולהקשות על יריבו לשנות ולפגוע בבטחונו.

לעיתים, תגדיר ההנהגה המדינית casus belli. כלומר, איזה מעשים של היריב פגיעתם בבטחונו נראית כה חמורה, עד שיחייבו, אוטומטית, הפעלת כוח צבאי. מעשה כזה יכול להיות פגיעה ממשית, כגון הסגר, או איום פוטנציאלי — כגון התחמשות ניכרת, או ריכוז צבא רב בגבול. לעיתים, תהיה זו החלטה פנימית, שלא יינתן לה פרסום, ולעיתים יוחלט לפרסמה — אם כדי להרתיע את האוייב ואם כדי להצדיק ברבים יציאה למלחמה אם, אכן, יתהווה אותו מצב. היוזם הפעלת כוח צבאי ישאף להציג

* מוסמך אוניברסיטת תל-אביב בהיסטוריה של עם ישראל. חוקר בכיר במחלקת הסטוריה במטכ"ל. המאמר נכתב לפני מבצע "שלום הגליל".

ההנהגה המדינית משתמשת בצבא, הן בימי שלום והן בימי מלחמה. בימי שלום מהווה האיום בשימוש ביכולת הטמונה בצבא אמצעי להשגת מטרות. לדוגמה, ניתן לאלץ את היריב להסכים להעניק יתרונות מסויימים – כגון ויתור על שטחים, או מתן יתרונות כלכליים – או להרתיעו מלמשש כוונות.

ההנהגה המדינית קובעת את מטרות המלחמה ואת הדרך להשיגן בצורה המיטבית: כלומר, שילוב נכון של אמצעי-עם – צבאיים, כלכליים ודיפלומטיים. מאחר והמלחמה מאופיינת, בראש ובראשונה, בכוח צבאי, מהווה הצבא מכשיר עיקרי להשגת מטרות המלחמה. הצבא הוא מכשיר להשגת הישגים שיאפשרו להנהגה המדינית להשתמש בהם, בשי-לוב עם ההישגים הכלכליים והדיפלומ-טיים.

היא זו שיתכן שרישומם של אותם היש-גים יתרום להשגתה, אולם אין הכרח שהיא אכן תמומש; שכן – מימשה תלוי בגורמים נוספים.³

בנוסף, ניתן להבחין בין מטרות חיו-ניות – שמן ההכרח להשיגן – ובין מטרות אפשריות – שרצוי להשיגן, אם התנאים יאפשרו.

מטרות מלחמה ומטרות שעל הצבא להשיג במלחמה

הצבא הוא אחד המכשירים להשגת מטרות לאומיות. יכולתו של מכשיר זה להשפיע טמונה ביכולתו לגרום אבירות פיסיות – בנפש וברכוש – ולהשתלט על שטחים. השתלטות על שטחים ניתן להשיג גם באמצעים אחרים – לחץ דיפ-לומטי, או כלכלי.

את המטרות, שלמענן הפעיל את הכוח, כצודקות, ולהסביר שהיריב כפה עליו לאחוז בנשק. מקטרגיו יאמרו, שהוא "ירה את היריה הראשונה", יגנוהו כתוקפן, יימנעו מלתמוך בו, או אף יתמכו ביריבו. אולם, צורך זה חזק לא פחות בתחום היחסים בין הממשל והעם. ממשל דימור קרטי ישאף להשיג הסכמה והכרה של העם בצורך להילחם,² כשם שירצה להשיג הסכמה בין-לאומית למעשה.

ובאשר למטרות המלחמה, יש להבחין בין מטרות שניתן להשיגן במישרין באמצעי-עם המלחמה, לבין מטרות שהמלחמה צריכה לתרום להשגתן. מטרה שניתן להשיגה במישרין היא מטרה המותנית חדר-משמעת בהישגים מסויימים – צבאיים, או דיפלומטיים – שיביאו מאליהם להשגתה. מטרה מהסוג השני

סיום, למען השגת מטרות המלחמה.
האם, אכן, יכול הצבא – כמו הדיפ-
לומטיה והכלכלה – להשיג את המטרות
שהנהגה המדינית שואפת להן? דיון
בכך מביא לשינוי במטרות המלחמה
ובמטלות של כל אחת מזרועות השלטון
במלחמה. הדיון אודות גבולות היכולת
של כל זרוע שלטונית נעשה יחד עימה;
ובהתאם לכך, יכולות המטרות להשת-
נות. הדרג המדיני קובע את המטרות
במשותף עם המבצעים. ראוי להדגיש, כי
אין די בכך שהדרג העליון מכתוב לגופים
הכפופים לו מה עליהם להשיג. עליו להס-
ביר גם את תכלית ההישגים האלה –
כלומר, מה הוא שואף להפיק מהם.
ההבהרה הזו חשובה, במיוחד, כאשר
הדרג הכפוף נאלץ לשנות את תכנית
פעולתו, או, יהא עליו להתאים את השינוי
ויים למטרה שהדרג מעליו שואף להשיג.
ההנהגה המדינית מגדירה לצבא מטרות
שעליו להשיג – אלו שמן ההכרח
להשיגן, ואלו שרצוי להשיגן, כאשר
יווצרו תנאים לכך. המטה הכללי קובע
כיצד יופעל הצבא להשגת המטרות.
כלומר, הוא מנסח את כוונת המטכ"ל
ואת השיטה שבה יפעלו הפיקודים, הזר-
עות והאגפים למימושה.

מטרות המלחמה הן שלב להשגת
מטרת העל – השלום הרצוי להנהגה
המדינית. באמצעים האחרים העומדים
לרשותה – הכלכלה והדיפלומטיה –
עליה ליצור תנאים שיאפשרו לצבא
להשיג את המטרות המוטלות עליו במה-
ירות מקבית, תוך אבידות מזעריות ושיא-
פשרו להעצמה לעשות שימוש בהישגי
הצבא למימוש מטרות המלחמה.

שינוי מטרות במהלך המלחמה

המטרות הצבאיות הנקבעות טרם
מלחמה הן בבחינת מורה-דרך לצבא.
אולם, במרבית המקרים, המציאות שונה
מהצפוי. ייתכן שבשל טעות בהערכת
יחסי הכוחות, אין הצבא מצליח להשיג
את ההישגים המצופים, או שכוחותינו
השיגו יותר מן המצופה: ייתכן שפתיחה
מפתיעה של המלחמה העניקה לאוייב
יתרון בלתי-צפוי: תיתכן גם טעות
בהערכת יכולתן של הדיפלומטיה ושל
הכלכלה.

התפתחויות שיגבילו את יכולת הצבא
יכולות להביא להגדרה מצומצמת של
המטרות הצבאיות. עם זאת, אין הכרח
שהגדרה כזו תביא לשינוי מטרות
המלחמה. שכן, ייתכן שהשלטון יגיע
למסקנה שאפשר להשיגן גם בלי שיושגו
מלוא המטרות הצבאיות. אולם, ייתכן

שהיה צורך לשנות את מטרות המלחמה.
אשר להתפתחויות שיצרו אפשרויות
חדשות – ההנהגה המדינית יכולה
לממש "מטרות מזדמנות". כלומר, להר-
חוב את המטרות שנקבעו מראש, לקבוע
מטרות נוספות, או לא לנצלן. ההחלטה
– אם לנצלן או לאו; ואם כן, אילו מהן
לנצל וכיצד – צריכה להיות כפופה לשי-
קול האם ניצול אותן הזדמנויות יתרום
למימוש המטרות הלאומיות, או יפגע
בהן, ובאילו מידה. ההנהגה המדינית
קובעת מטרות שמן ההכרח להשיגן ומט-
רות שרצוי להשיגן. ייתכן שתקבע שמן
ההכרח להחזיר את הסטטוס-קוו שהופר
לקדמותו, ושרצוי, אולם לא הכרחי, לנצל
את המלחמה מעבר לכך. באותה מידה,
ייתכן שתקבע, כי כאשר תפרוץ מלחמה,
מן ההכרח לנצל לשיפור הסטטוס-קוו.
התפתחויות במהלך המלחמה יכולות
להשפיע בשלוש דרכים:

א. התפתחויות המרחיבות או מצמצ-
מות את יכולת הצבא להשיג את המטרות
שהוכתבו לו מלכתחילה, אך אינן מבי-
אות לשינוי בהגדרת המטרות
הצבאיות;

ב. התפתחויות המביאות לשינוי
המטרות הצבאיות, אולם אינן משנות
את מטרת המלחמה;

ג. התפתחויות המביאות לשינוי
מטרות המלחמה.

נראה, שלרוב, יביאו התפתחויות
במלחמה להגדרת מטרות-ביניים
צבאיות. משמעותן – אין שינוי במטרות
הצבאיות של המלחמה, אולם, בשל
הנסיבות, מוערך, כי בשלב מסוים של
המלחמה, שלגביו נעשת הערכת מצב,
לא ניתן להשיג את מלוא המטרות. על-כן
יש להשיג מטרות חלקיות, שהן בגדר
יכולת הצבא בנסיבות הנתונות. כמו
המטרות הצבאיות העיקריות, יוגדרו גם
מטרות הביניים על ידי הדרג המדיני, שכן
יש להן השפעה על השגת מטרות
המלחמה.⁴

לעיתים רחוקות יותר, יביאו הנסיבות
לשינוי – הרחבה או צמצום – המטרות
הצבאיות. לעיתים רחוקות עוד יותר,
יביאו אף לשינוי מטרות המלחמה.

תוצאות המלחמה

בראש ובראשונה, נבחנות תוצאות
מלחמה על-פי המטרות שהנהגה שאפה
להשיג. את זאת ניתן לבחון רק בפרס-
פקטיווה של זמן. יש לזכור, כי בהישגים ה-
צבאיים, כמו בדיפלומטיה, אין די עיקר
החשיבות טמון בשאלה כיצד נצלה אותם
ההנהגה המדינית להגשמת מטרות

המלחמה שלה. ייתכן, דרך משל, שהצבא
השיג יותר משנדרש ממנו, אולם מסיבות
שונות (בעיקר מדיניות) לא השכילה
ההנהגה המדינית לנצלם, כדי להשיג את
מטרות המלחמה. היריב, אף שצבאו
הובס במלחמה, השיג את מטרות
המלחמה שלו, או, לפחות, הטיב יחסית
להשיגן מאיתנו. מלחמה משפיעה על
מכלול רב של גורמים, ביצירה תהליכים
הנמשכים לעיתים זמן רב אחר סיומה.
ייתכן, כי בחינת התוצאות מיד עם סיום
המלחמה, או זמן קצר אחריה, תצביע על
הישגים מסויימים, בעוד שבחינת התוצ-
אות רחוקות-הטווח של המלחמה,
תצביע על הישגים אחרים, ואף שונים
לחלוטין, מאשר נראה סמוך למלחמה. כך
גם השאלה מי ניצח (או הרוויח) ומי
הפסיד תלויה לעיתים בפרספקטיווה
ההסטורית.

הערות

1. לידלי-הארט, אסטרטגיה של גישה עקיפה.
ת"א הוצאת מערכות. 1978.
2. מן הראוי להביא בהקשר זה, דברים שאמר
הרמטכ"ל במלחמת יו"כ, רא"ל דוד אלעזר ז"ל,
כשנדרש, עם הגיע ידיעות באביב 1973 בדבר כוונה
אפשרית של האוייב לצאת למלחמה, לשאלה אם
"אנחנו מעוניינים במלחמה". תשובתו הייתה חד-
משמעית: "איננו מעוניינים במלחמה... זה מנקודת
ראות אסטרטגית. ואני אומר זאת גם מנקודת-ראות
ישראלית פנימית: עם ישראל ב [מלחמה] ששת-
הימים לחם טוב מאוד, כי הוא הרגיש שהוא צריך
לצאת למלחמה, שלא הוא היחם של המלחמה,
למרות שהוא ירה את הירייה הראשונה. אבל הוא
הרגיש שהביאו אותנו למלחמה בעל כורחנו; ואני
מחשיב את האלמנט הזה; עם ישראל צריך לדעת
שהביאו עליו את המלחמה, ואו הוא ילחם טוב".
3. לדוגמה: הבטחת חופש שיט במצרי אילת
היא מטרה שניתן להשיגה במישרין באמצעות
השתלטות על המצרים. לעומת-זאת, קירוב הער-
בים להכרה בהכרח להגיע לדריקיום עם מדינת
ישראל, בכך שיוכח להם שבמלחמה לא ישיגו
מטרותיהם (והיא אף מרעה את מצבם), היא מטרה
שייתכן שמלחמה תתרם להשגתה, אולם אין ודאי
אות, שאפילו אם ינצחו בכל מלחמה מפלה נחרצת,
אכן, יגיעו הערבים למסקנה זו.
4. לדוגמה: במלחמת יו"כ קבע הדרג המדיני
את מטרות-הביניים: הסגת הכוחות הפולשים
משתי החזיתות (שבעה באוקטובר), מתקפה לתוך
שטח סוריה (עשרה באוקטובר) ועוד.

